

Kenedi János A harmincötödik aláíró

Minden együtt volt azon a vacogtató napfelkelten, 1977. januárjában ahhoz, hogy a szolidaritás fénye övezze 34 aláíró nyíltlevelét. Az 1977-es és 1979-es szolidaritási nyilatkozatok a Charta '77 aláíróival a VI. fejezetben olvashatók. Minden együtt volt, hogy a Charta '77 szövívőinek postázott levél magyar aláíróit ugyanannak tekintsék, mint címzettjeit: a polgári szabadságjogok és az emberi méltóság védelmezőinek, kik nem a maguk javára, de nemzetük dicsőségére cselekszenek. Amikor például a nagy nehezen már vagy 12 öszszegyűjtött nevet tartalmazó ívet Kocsis Zoltán zongoráján felejtették a mámor magasából a kétségbeesés mélyére zuhanó aláírásgyűjtők, s visszarohtak érte a Zeneakadémiára, az altiszt együtttérzéssel rázta meg egyikőjük kezét: – „Azért iyesmire tessék jobban vigyázni!” Alighancm a gyarlóságnak és a politikai professzionalizmus hiányának együttesen szóló rokonszenv készítette a jelenet szemtanuját, a Zeneművészeti Főiskola tanárát – aki a nevetéstől majd kiesett a triciklijéből –, Pernye András, hogy aláírja a két évvel későbbi szolidaritási nyilatkozatot. Azon a januári napon azonban fenékgig ürtettük az emelkedett ügyekért, esendő embereknek járó szolidaritást, sőt lejjebb is, mint fenékgig.

Eorsinek szétrepedt a cipőtalpa: elhulve néztük, amint a Chaplin bakancsaként kettéváló lábbeliből megjelenik a lyukas zokni, lukából pedig a talpkéreg, mely a havon indult aláíró vadászni. Csakhogy aláírásához Jánosi Ferenc cipőt is mellékel, fényesre kibokszoltat. (Eorsin azóta se láttam ilyet.) A házimunka fellendülésének reménye kísérté Rézéknél is az „aláírósdit”: „végre kitakaríthatok az ágy alatt” – nyugtatott meg a porszívás idején még szundikáló aláíró felesége minden aggódó telefonálót, mi lesz, ha letartóztatják a ház urát. Réz Pál az első név volt a listán. Ily kora reggel egész életében csak egyszer verte föl csengőszó az ágyból. A forradalom napjaiban – egy másik forradalom kultúr-diktátora – Rényi Péter a gombot „hajnali” 8-kor nyomta meg, hogy idejében elkezdhesse a kanosszajrást annál, akit korábban a kultúra ellenségének nyilvánított, s ha már ott van, kijárjon magának egy korrektori állást a Szépirodalmi Kiadónál. (Nem azért lett belőle ismét kultúr-diktátor 56 november 4-e után, mert Réz rabiatús és hírhedt későnkelő.) Réz ezen a reggelen is úgy viselkedett, mint egy 48-as népfelkelő. Hívták – ment. Ka-

tonásan odakanyarította a nevét a szűz lapra, és mit sem törődve azzal, mi van kiírva az izraeli kaszárnnyában – „Felkérjük a mélyen tisztelt közlegény urakat, ne adjanak tippeket a tiszt uraknak!” –, elősorolta, kihez és hová menjünk még aláírásokat szerezni.

Mondom, minden együtt volt 1977. január 9-én: az aláírók aláírtak nemre, fajra, pártállásra való tekintet nélkül; hólabdaként gurították egymáshoz az aláírásgyűjtők kis gombócát. Az altiszt, a gépirónó, aki leírta a nyílt levelet, a házmester, aki számolta a „személyi követőket” az aláíró kapuja előtt, egy barátságos köhíntéssel nyugtázta és a helyére tette az ügyet. Számukra 34 név nem volt se sok, se kevés: néhány értelmiségi kifejezte a laikus igazságérzetet. A célpetyka legfőljebb egy hónap múlva ért célba. Hogy zsidó úri/káder-gyerekek kisajátítják maguknak az ellenzéki szerepet, s hogy polgárjogi mezben új bolsevizmus ütötte föl a fejét, az későbbi fejlemény. Az öngazolás hullámaival dagadó híresztelés csupán akkor árasztotta el az értelmiség köréit, amikor fölocsúdtak a meglepetéstől, amelyet az '56 óta első spontán szolidaritási akció váltott ki. Ahogy a célzatos petyka irányítóit zavarba hozta, mitévők legyenek 34 civillel, úgy a civil társadalmat is készületlenül érte a kollektív vélemény kinyilvánításának híre. Csak az induló gőzhenger préselte egymásra a szolidaritást elszigetelő két réteget. Amelyikből a petyka keletkezett, meg amelyikre a petyka fölhasználtatott. Am attól kezdve, hogy a munkaügyi osztályokon, az útlevelhivatalban, a szerkesztőségek feketelistáján a represszió magára talált az új helyzetben, a szolidaritásnak is meg kellett küzdenie önmagáért – szokatlan körülmények között. Mert ami együtt volt 1977. januárjában, az volt minden az 56 után szétziláló politikai kultúrából.

A politikai profizmus hiánya egyértelmű tiszteletet váltott ki mindazokból, akik 56-ot spontán népfelkelésként őrizték az emlékezetükben, hisz a professzionalizmus a politikában immáron 30 éve egyet jelentett a hentesmesterség szalámszeletelő tehetségével. A gyarlóság iránt mindenki megértést tanúsított, aki nem abban jeleskedett, hogy megváltó ideológia nevében lökje kényszerpályára az ország fejlődését. A hétköznapi józan ész, no meg az a hajlam, hogy akit álmából fölvernek, első mozdulatával morális jóézésének tegyen eleget, jellemzett még annyi embert, ahány életformának tekintette a demokráciát, függetlenül attól, hogy ez a jövő zenéje vagy

a múlt tisztelete. És hogy zsidó vagy keresztény úrigyerekek kezdeményeznek-e egy önmagában tiszteletreméltó vállalkozást, az édesmindegy volt mindaddig, amíg a tagolatlan civil társadalmat egyesítette a passzív rezisztencia.

Mikortól a rezisztencia aktivizálódásnak indult, az, ami odáig megvolt, kevésnek bizonyult. Mire az aláírók száma 34-ről közel 200-ra emelkedett ugyanabban az ügyben, addigra a növekedés és a botcsinálta ellenzék önmagát megosztó feszültségét is kifejezte. 1979. október 25-én már megütöközt egymással a politikai profizmus öt izmosodó irányzata, s a küzdelem első áldozata a laikus igazságérzet volt. Arra a hárombetűs tagadoszóra, amit ártatlanul elítéltek prágai pörében Budapestben mondani lehetett, őt változat született. Hogy az Elnöki Tanácsnál, az MSZMP-nél, vagy a kommunista párt első titkáranál kell-e nem-et mondani Magyarországon, az három irányzatra szakította a politikai bölcselmet aszerint, hogy oda címzendő-e az üzenet, akié a hatalom, vagy oda, ahol jogcímein gyakoroltatik. Aztán még egy „titkos” és egy nyilvános petíció is megbukott a bizalom és a jóézés elemi iskolájában. Közéleti kitűnőségek a Nemzetközi Pen Klub fülébe suttozták, hogy tiltakozás dolgában ők sem alábbvalók egyetlen nemzetnél, de ezzel a véleményükkel nem akarnak a nép közé keveredni. A politikai élelítés három bajnoka pedig – az 1977-es „aláírósdit” három szervezője –, olyan körütekintő helyzetelemzést készített egy következő tiltakozás várható kilátásairól, hogy a chartistákhoz címzett külön levelük elküldésénél csupán azzal a 187 emberrel nem kalkuláltak, akik ezúttal pontosan ugyanazt csinálták, mint ők két évvel azelőtt, (mondanom se kell, egyikőjük én voltam, hivatásos osztályismétlő).

Abból se tanultam, amit Bibó István közölt velem 1977. tavaszán. Bizony ő szívesen lett volna a harmincötödik, ha kérjük az aláírását azon a zimankós januári reggelen. De én a feje fölött okoskodtam a vélt tapintatról ahelyett, hogy a közép-keleturópai szolidaritásra mozgósító életművét, vagy még egyszerűbben, lakásának ajtaját vettem volna célba legalább egy kopogtatás erejéig. Mégis ő csinált rendet, mégis őneki köszönhető, hogy a passzívól aktívára forduló rezisztencia nem hasadozott szét annyira, ahány felé megindult az ellenzék 1979. után. Bibó halála mit sem gyöngített fegyelmző erején.

A Bibó-Emlékkönyvnek volt ugyan szerkesztőbizottsága, amelyben közé-

leti kitűnőségeknek nem derogált aláíró-népség közé vegyülni, ha szellemi teljesítményeket kellett érdemük szerint megítélni, és amelyik politikai judiciummal ellensúlyozta ki a magamfajta előrelátók elhamarkodott vélekedéseit. Ám a vállalkozást mégis az újraolvasztott Bibó fogta össze. Azzal, hogy a hatalomról és jogcímeiről ke-rengő indulati ítéleteket Bibó alkotmányos formuláival szembesítette. Nem mondom, szállingózott még badarság mindarról, amit ómódi uralom és újsütetű ellenzéke gondolt egymás és önmaga legitimitációjáról, szállingózott negy pelyhekben, de olyan hótakaró nem fődte többé a politikai kultúrát, amilyenre rámerészkedtünk 1977 januárjában. Nem, mert azután, hogy az Emlékkönyv 70 szerzője, 1001 oldalra kiterítette a mondandóját, a közvélemény már nem (csak) helyfog-laló aláírásokat kívánt a jövőendő Magyarország tábláján ellenjegyezni, ha-nem várta azokat a programokat és intézményeket, amelyekre a demokrá-cia fölépülhet. Az Emlékkönyv ugyan-is lefektette a szabadság és az emberi méltóság korszakunkra érvényes eta-lonját, mértékegységet állított a politi-kai professzionalizmus elé. Személyte-lenné lényegülve Bibó megközelítette, amit egész életében személyesen is el akart érni.

Hogy az Emlékkönyv szerkesztői-bizottsága maga is minta az intézménye-sülő civil társadalom előtt, jóval kés-sőbb derült ki, mint ahogy az antológia tanulmányai elkezdtek kifejteni hatásukat. A 80-as évek elején va-gyunk, a legyel szükségállapot bényí-tó, és a nyomtatott szamizdat fölsza-badító erőhatásai között téblábolunk. Az értelmiségen azért nem lesz úrrá a reményvesztés, a második nyilvános-ság folyóiratai körül azért nem szer-vezkednek mindenre elszánt szekták, mert Donáth Ferenc nem hagyja szét-hullani a Bibó-Emlékkönyv szerkesz-tése közben összekovácsolódott „nép-front”-politikát. Kulturpolitikusok be-leizzadnak, hogy különb-különb ma-nőverekkel egymásnak ugrasszák a népi és urbánus írókat; nagyobb for-gási sebességre váltanak a célpletyka-gépek; az irányított vádaskodás mag-sabb célpontokat keres. Már *értelmi-ségek csoportjait kell azzal a rágalom-mal legitimálni*, hogy keresztények nem áttallanak zsidók közé keveredni (és vice versa), a Bibó-Emlékkönyv teljesítménye olyannyira hatástalaní-totta a káder/úri-gyerekek lélekhalá-szatáról terjesztett régebbi híreszteléseket. Donáth Társadalmi Tanács föl-állítását tervezi a távolabbi jövőre; olyan független szervezet működését helyezi kilátásba, amelyben minden

közvéleményformáló csoport rendsze-resen kifejtheti álláspontját, mit tekint a soron következő feladatnak a párt-államtól elváló civil társadalom meg-teremtéséhez.

1981 és 1985 között voltak ugyan megtorpanások bőséggel, de a Monori Tanácskozásra kifejlődött az, amit Donáth Ferenc eltervelt a Bibó Em-lékkönyv folytatásaképpen. Mint egy valódi koalícióban, szót cseréltek egy-mással ellentétes nézetűek. Nem is csak szuverén gondolkodású egyének. A Monori Tanácskozás meghívóit úgy küldték szét, mintha már megszület-tek volna mindazok a szervezetek, amelyek 1988-ra keltek életre. Elégsé-gesnek tűnt egy-egy vezető egyénisé-gnek helyet adni a Tanácskozáson ah-hoz, hogy a környezet, a nemzeti ki-sebbségek, az 56-os forradalom, a sze-gények védelme úgy kerüljön szóba az ország közgazdasági, történelmi, er-kölcsei, politikai állapotáról rendezett vitában, mintha a mélyülő válság föl-tartóztatására összeszedelődzködő csoportok keresnék jövőendő feladat-körüket. *Minden együtt volt* 1985-re, ami az értelmiségtől a többi társadal-mi csoport felé terjeszkedő szolidari-tás feltétele. De az a hiba, ami 1977 és 1979 között a politikai professzionaliz-musról álmódó egyének botorsága volt, s az elköteleződő emberek alá-írásának sokasodása ellenére is vilá-gossá vált, az megisméltódott 1986 és 1988 között a *csoporthatóság mag-sabb színvonalán*. Az elmúlt évtized végén megmutatkozott: akadnak tisz-teletreméltó és merész individuumok, kik közös értékekért a nevüket adják, de föllépésük törvényes voltát önma-guk számára is kétségessé teszi, hogy kit is képviselnek és az uralkodó rend miféle közjogi képződménye előtt. A 80-as évek utolsó harmadára kiderült: van társadalmi erő is, mely kiküzdí az alternatív szervezeteket, de működé-sükön rakoncátlan individualizmus lesz úrrá, mert az elmúlt négy évtized politikai kultúrája fölmorzsolta a kollektív föllépés viselkedési szabályait. Hemzsegnek a független szervezetek, követeléseiktől zajos a sajtó nyílt tere és az utca, de ha egy-egy csoport visz-szavonul saját tanácskozó-szobáiba, alig-alig tudja, mit kezdjen magával és partnereivel. A kölcsönös bizalomra, a képviseleti elv gyakorlására mintaké-pes magatartási készségek elsorvad-tak, s amint csoportos aktivizmusra tagolódik a rezisztencia, úgy bomlik fel ismét a civil társadalom alkotóelemei-re. Az a civil kurázi, ami a passzív el-lenállás éveiben az altisztól a gépiró-nőig, egységesnek mutatkozott, az nem termelődik újjá a társadalmi cso-portok képvisletéért veresegő szer-

vezetek között az aktivizmus tanuló-éveinek kezdetén. Igen, van már világ-léptékű szolidaritás, de nincs még együttérzés ugyanazon szervezet két esendő tagja közt. Van már komor jö-vendőlés, mi létszen a magyarból, ha a kiáltozás süket fülekre lel, de nincs még humorérzék, mely egy vétségen íróniával átsegít. A többpártrendszer csodaszor már minden bajra, de hol kezdődnek a gyógyítás....?

A szervezkedés forgatagában vala-hol elveszett az etalon. Kerestük az 56-os konferenciához, 1986 őszén, de amit előhalasztunk, azon a népi írók nem találták a saját rovátkájukat. Ke-restük az 1987-es Monori Tanácsko-záshoz, de amit e konferencia helyett a népi írók Lakitelken fölmutattak, ar-ról hiányzott a „népfront” teljes skála-ja. Kerestük a Szabad Kezdeményezé-sék Hálózatának megalakításához, de amit találtunk, azon csak „népfront” rovátkák voltak, ám egyetlen szervezet se ismerte föl rajta a saját helyét.

Hová lett az etalon? Megvan a poli-tikai kultúra elveszett tárgyai közt. Pil-lanatnyilag nem találjuk a szabadság és az emberi méltóság mértékegysége-it, amelyet minden csoportra kötelező érvénnyel fektetett le – nem is az Emlékkönyv –, hanem az az etalon, amely Bibó személyéből objektíváló-dott. Az emberi vétségeken mosolygó, a hivatásos politika színlelésével szem-ben szigorú tekintet. Ha ehhez a te-kintélyhez mérnénk magunkat ismét, lemaradnánk ugyan a szervezetek kis-ded versengésében, de fölvételt nyer-hetnénk a politika felsőbb osztályába. Kérjük tehát, aki megtalálja az eta-lont, adja le bármelyik független szer-vezet címére.